

ХУЛОСАИ

ШҶҶРОИ ДИССЕРТАТСИОНИИ 6D.KOA-040-и НАЗДИ ИНСТИТУТИ ЗАБОН ВА АДАБИЁТИ БА НОМИ АБЎАБДУЛЛО РЎДАКИИ АКАДЕМИЯИ ИЛМҶОИ ҶУМҶУРИИ ТОҶИКИСТОН

дар бораи диссертатсия оид ба дарёфти дараҷаи илмии

номзади илмҶои филология

парвандаи аттестатсионии № 2

Қарори ШҶҶрои диссертатсионӣ аз 24-уми декабри соли 2018

Дар бораи ба шахрванди ҶумҶурии Тоҷикистон, Каримова Мастона Дилбаровна, додани дараҷаи илмии номзади илмҶои филология.

Диссертатсияи «Ташаккул ва инкишофи лексикаи лаҳҷа дар шароити дузабонӣ (дар асоси маводи лексикаи лаҳҷаи тоҷикони ноҳияи Лахш)» барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илми филология аз рӯйи ихтисоси 10.02.22 – ЗабонҶои халқҶои кишварҶои хориҷии Аврупо, Осиё, Африқо, сокинони бумии (аборигенҶо) Амрико ва Австралия (забони тоҷикӣ) рӯзи 19 сентябри соли 2018 (суратҷаласаи №3) аз ҷониби ШҶҶрои диссертатсионии 6D.KOA-040-и назди Институти забон ва адабиёти ба номи Абӯабдулло Рӯдакии АИҶТ (ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 21) барои ҳимоя пазируфта шудааст.

Унвонҷӯ Каримова Мастона Дилбаровна, соли таваллудаш 1976, шахрванди ҶумҶурии Тоҷикистон мебошад. Ӯ ба ҳайси муаллими калон дар кафедраи умумидонишгоҳии забони тоҷикии Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни кор мекунад.

Диссертатсия дар кафедраи назария ва амалияи забоншиносии Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни иҷро гардидааст.

Роҳбари илмии унвонҷӯ Раҳматуллозода Саҳидод Раҳматулло, доктори илмҶои филология, узви вобастаи Академияи илмҶои ҶумҶурии Тоҷикистон, директори Институти забон ва адабиёти ба номи Абӯабдулло Рӯдакии Академияи ҶумҶурии Тоҷикистон мебошад.

Муқарризони расмӣ:

Маҳмадҷонов Олимҷон Обидҷонович – доктори илмҶои филология, профессор, муовини ректор оид ба илм ва инноватсияи Донишқадаи давлатии забонҶои Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода;

Юсупов Абдулло Исмоилович – номзади илмҳои филология, дотсенти кафедраи забони тоҷикии Донишгоҳи давлатии тиббии Тоҷикистон ба номи Абӯалӣ ибни Сино;

Муассисаи тақриздиҳанда – Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (ш. Душанбе) дар тақризи пешниҳоднамудаи худ бо имзои номзади илмҳои филология, мудири кафедраи забон ва типология, досент Саломов Маҳмаддод Қаюмович қайд шудааст, ки мавзӯ аз нигоҳи мубрамият ва аҳамияти илмию амалӣ барои илми забоншиносии муосири тоҷик хеле муҳим буда, дар илми шевашиносии тоҷик таҳқиқоти то андозае нав ва тоза ба шумор меравад. Дар баробари дастовардҳо баъзе камбудии норасоӣҳо низ ном бурда шудааст, аз ҷумла муаллиф дар диссертатсия ва автореферати диссертатсия чанд иқтибосро аз забони русӣ бидуни тарҷума овардааст, ҳамчунин дар ҳамаи бобҳои диссертатсия ба таҳқиқоти Ғ. Ҷӯраев таъя қарда, ба осори назариявии олимони дигар камтар таваҷҷуҳ шудааст ва ба баъзе хусусиятҳои калимаҳои минтақаҳои ноҳия, ғалатҳои имлоӣ ва техникӣ ва номгузорӣ ва рақамгузорӣ шудани ҷадвалҳои суратҳои дар диссертатсия овардашуда ишораҳо шудааст. Тақриз мусбат буда, чунин хулоса мешавад:

Диссертатсияи Каримова Мастона Дилбаровна дар мавзӯи «Ташаккул ва инкишофи лексикаи лаҳҷа дар шароити дузабонӣ (дар асоси маводи лексикаи лаҳҷаи тоҷикони ноҳияи Лахш)» таҳқиқоти анҷомёфта маҳсуб гардида, ба талаботи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷавобгӯ аст ва муаллифи он сазовори соҳиб шудан ба дараҷаи илмии номзади илмҳои филология аз рӯйи ихтисоси 10.02.22 – Забонҳои халқҳои кишварҳои хориҷии Аврупо, Осиё, Африқо, сокинони бумии (аборигенҳо) Амрико ва Австралия (забони тоҷикӣ) мебошад.

Унвонҷӯ 5 номгӯӣ мақолаи ҷопшуда дорад, ки аз ин миқдор 3 мақола дар маҷаллаҳои тақризшаванда ҷоп шуда ва 2 мақола фарогири мавзӯ ва муҳтавои асосии диссертатсия мебошанд ва дар маҷмӯаҳои илмии дигар ба таъ расидаанд.

Номгӯӣ муҳимтарин қорҳое, ки моҳияти илмии диссертатсияро инъикос менамоянд, чунин аст:

1. Каримова М. Д. Баррасии лингвистии номи анвои растаниҳо дар лаҳҷаи Ҷиргатол // М. Д. Каримова. Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Серияи “Филология”. Душанбе: Сино, 2017. – № 4/4. – С. 30-35.
2. Каримова М. Д. Истилоҳоти хешутабории лаҳҷаи Ҷиргатол // М. Д. Каримова. Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Серияи “Филология”. Душанбе: Сино, 2017. № 4/5. – С. 76-79.

3. Каримова М. Д. Таркиби луғавии забони тоҷикӣ // М. Д. Каримова. Ахбори Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон. Шӯъбаи илмҳои ҷамъиятшиносӣ. №1, 2018. – Душанбе: Дониш. – С. 61-64.
4. Каримова М. Д. Калимаҳои умумихалқӣ дар лексикаи лаҳҷаи Лахш // М. Д. Каримова. Суханшиносӣ, Душанбе: маҷалаи илмӣ, №4. – 2017. – С. 69-75.
5. Каримова М. Д. Калимаҳои хоси лаҳҷа дар лексикаи лаҳҷаи Лахш // М. Д. Каримова. Муҳаққиқ. – Душанбе: №23 - (40), 2018. – С. 93-97.

Ба автореферати диссертатсия тақризи зерин ворид шудаанд:

Кабиров Ш. – профессори кафедраи забон ва усули таълими забон ва адабиёти тоҷики Донишгоҳи миллии Тоҷикистон зикр мекунад, ки унвонҷӯ ба масъалаҳои муҳимми илмӣ оид ба лаҳҷаи сокинони минтақаи Лахш даст зада, масъаҳои нави илмиро таҳқиқ намудааст. Дар баробари он баъзе эродҳои ишора шудааст: 1) Корҳое, ки дар онҳо таркиби луғавии шеваҳо аз рӯи гурӯҳҳои мавзӯӣ-тематикӣ баррасӣ мешаванд, беҳтар мешуд, ки таҳлили калимаҳои хоси шева ва калимаҳои умумихалқӣ на дар алоҳидагӣ, балки дар радифи гурӯҳҳои мавзӯӣ таҳлил мегардид; 2) Дар диссертатсия замима шудани луғати мухтасари калимаҳои шевагӣ ба мақсад мувофиқ аст. Тақриз мусбат аст.

Офаридаев Назрӣ – доктори илмҳои филология, профессори кафедраи забони тоҷикии Донишгоҳи давлатии Хоруғ ба номи М. Назаршоев дар тақриз ба автореферати унвонҷӯ қайд мекунад, ки муаллиф бо таърифи ба осори забоншиносӣ масоили назариявии билингвизмро шарҳу тафсир дода, ба баъзе паҳлӯҳои таърихи муносибатҳои тоҷикону қирғизон дар минтақа равшанӣ андохтааст. Ва таъкид мекунад, ки бори нахуст лаҳҷаи тоҷикони Лахш мукамал таҳқиқ шудааст ва навгонии қори илмӣ низ дар ҳамин мебошад. Дар баробари дастовардҳои унвонҷӯ якҷанд камбудииҳо низ зикр шудааст. Хуб мешуд, агар фасли якуми боби аввал ба масъалаҳои таърихӣ ва фасли дуюми ин боб ба масъалаи билингвизм дар мисоли забонҳои тоҷикӣ ва қирғизӣ дар минтақаи Лахш бахшида мешуд. Дигар ин ки диалектизмҳоро ба гурӯҳҳои лексикӣ ва семантикӣ ҳам ҷудо мекунанд. Ва дар эроди охири гуфта мешавад, ки маводи хоси лаҳҷаро метавон аз ду ҷиҳат баррасӣ кард: лаҳҷаи тоҷикон ва лаҳҷаи тоҷикони қирғизони минтақа. Тақриз мусбат аст.

Шарипова М.З. – номзади илмҳои филология, дотсент, мудири кафедраи забон ва адабиёти тоҷики факултети забонҳои шарқи Донишгоҳи давлатии Хуҷанд ба номи академик Б. Ғафуров дар тақризи худ қайд мекунад, ки омӯхтани лаҳҷаҳои алоҳидаи забони тоҷикӣ ва

муносибатҳои онҳо бо дигар забонҳо проблемаи актуалӣ буда, забоншиносии тоҷики имрӯза ба он хеле ниёз дорад. Аз таҳлилҳои автореферати диссертатсия бармеояд, ки таҳқиқоти унвонҷӯ ба талабот ҷавобгӯ мебошад. Тақриз мусбат аст.

Алиев Одилҷон – номзади илмҳои филология, дотсенти кафедраи забонҳо ва фанҳои гуманитарии филиали Донишгоҳи милли-тадқиқотии технологияи «МИСиС» дар шаҳри Душанбе дар тақризи худ зикр мекунад, ки дар натиҷаи таҳлилу таҳқиқи амиқ ба муҳаққиқ муяссар гардидааст, ки муносибатҳои ҳамҷаворӣ, иқтисодию сиёсӣ ва маъмурии тоҷикону қирғизҳоро баррасӣ намуда, дар хусуси воҳидҳои луғавии лаҳҷаи Лахш, гурӯҳҳои мавзӯии он маълумоти дақиқ диҳад ва барои таҳқиқи минбаъдаи он роҳ кушояд. Бо вучуди он баъзе эродҳо ном бурда шудаанд. Ба ақидаи муқаррир, хуб мешуд, агар муаллиф фикри худро мухтасар баён мекард; дар баъзе бобҳои диссертатсия иқтибосҳо нисбатан дурудароз дида мешавад ва ниҳоят баъзеи номҳои донишмандони рус дар навишти тоҷикӣ ғалат омадааст. Тақриз мусбат аст.

Одинаев Нурмаҳмад Сафарович – номзади илмҳои филология, мудирӣ кафедраи забони тоҷикии Донишгоҳи технологияи Тоҷикистон ва Носиров Сабур Музаффарович – номзади илмҳои филология, дотсенти кафедраи забонҳои хориҷии Донишгоҳи технологияи Тоҷикистон қайд мекунанд, ки муҳаққиқ таъсири мутақобилаи ҳамзистии миллатҳоро бо забони возеху равшан таҳлил намуда, бо гузориши худ барои рушди масоили лаҳҷашиносӣ ва таҷдиди хусусиятҳои дузабонӣ заминаи мусоиди илмиро ба вучуд овардааст. Дар эродҳо гуфта мешавад, ки дар китобнома ба мавзӯи таҳқиқотӣ иртиботдошта камтар ба назар мерасад ва дар тарҷумаи русии фишурда нисбат ба матни тоҷикӣ баъзе фарқиятҳои чузбӣ ба назар мерасанд. Тақриз мусбат аст.

Муқарризони ғайрирасмӣ дар баробари муайян кардани баъзе эроду нуқсонҳои автореферати диссертатсия (тоҷикӣ ва русӣ) муҳиммияти ҷанбаҳои назариявӣ амалӣ, навоарӣ ва дастовардҳои шоёни муаллифи диссертатсияро низ таъкид кардаанд.

Интихоби муқарризони расмӣ ва муассеисаи пешбар бо он асоснок мегардад, ки онҳо мутахассисони бевосита дар соҳаи таърихи забон ва забоншиносӣ буда, дар ин самт асару мақолаҳои зиёде таълиф кардаанд, ки мазмун ва муҳтавои онҳо ба мавзӯи диссертатсияи мазкур наздикӣ дорад. Муассеисаи тақриздиханда яке аз бонуфузтарин муассеисаҳои илмии соҳаи филология дар ҷумҳурӣ ба шумор рафта, бо мутахассисони варзидаи худ дар самти таҳқиқу таҳлили масоили умдаи таърихи забон, лаҳҷашиносӣ ва забоншиносӣ хеле маъруф гардидааст.

Шӯрои диссертатсионӣ таъкид менамояд, ки унвонҷӯ дар асоси маводи зарурӣ вижагиҳои таркиби луғавии лаҳҷаи тоҷикони ноҳияи Лахш (Ҷиргатол)-ро низ, ки дар он тоҷикон ва ақаллияти хурди этникии туркзabони қирғизҳо бо ҳам якҷоя зиндагӣ доранд, ба таври амиқ баррасӣ кардааст.

Пешниҳод шудааст, ки тадқиқи муносибати байниҳамдигарии забонҳои тоҷику қирғиз дар мисоли ноҳияи Лахш (собик Ҷиргатол) дар шароити муҳити бисёрзабонии Ҷумҳурии Тоҷикистон васеътар омӯхта шавад, зеро лаҳҷаҳои забони тоҷикӣ дар ҷумлаи воҳидҳои луғавӣ бисёр калимаҳои туркиро низ қабул кардаанд, ки боиси инкишофу тавсеаи таркиби луғавии онҳо гардидаанд. Дар раванди тараққиёт ва пешрафти ҷомеа лаҳҷаҳо муваффақият ва қомебиҳои ба даст овардаи мардумро дар худ инъикос менамоянд, ки муҳити дузабонаи минтақаи Лахш (Ҷиргатол) аз он истисно нест. Лексикаи лаҳҷаи минтақаи мазкур мисли дигар лаҳҷаҳои маҳаллӣ бо ҳаёт ва таърихи мардуми он робитаи ногусастанӣ дорад.

Аҳаммияти назариявии тадқиқот бо он муайян карда мешавад, ки натиҷаҳои илмӣ тадқиқот таъсири мутақобилаи ҳамзистии миллатҳоро ба забон возеҳу равшан намуда, барои рушди масоили шевашиносӣ, луғатшиносӣ ва таҳқиқи хусусиятҳои дузабонӣ заминаи мусоид фароҳам меоварад.

Аҳаммияти амалии таҳқиқот аз он иборат аст, ки натиҷаҳои онро метавон дар донишгоҳу донишқадаҳо зимни дарсҳои назариявӣ амалии шевашиносӣ, луғатшиносӣ, типологияи муқоисавӣ-таърихӣ ва баррасии масоили дузабонӣ истифода намуд. Ҳамчунин диссертатсия дар навиштани асарҳои илмӣ-тадқиқотӣ, дастуру воситаҳои таълимӣ ва луғатномаҳои шевашиносӣ маводи фаровон дода метавонад.

Бо дарназардошти мақсади асосии пажӯҳиш ва дар заминаи ҳалли вазифаҳои диссертатсия масъалаҳои асосии зерин барои ҳимоя пешниҳод гардидаанд:

1. Муносибатҳои ҳамҷаворӣ, иқтисодию сиёсӣ ва маъмурии тоҷикону қирғизҳо таърихи дуру дароз дошта, он ба таркиби луғавии лаҳҷаи тоҷикии ноҳияи Лахш таъсир расонидааст, ки баррасии он бешубҳа зарур аст.

2. Муносибатҳои ҳамҷаворӣ, иқтисодию сиёсӣ ва маъмурии тоҷикону қирғизҳо боиси ба вучуд омадани дузабонӣ шуда, таҳқиқи масъалаҳои назариявии дузабониро ногузир мегардонад.

3. Лаҳҷаи тоҷикони ноҳияи Лахшро муҳаққиқон ба шеваи ҷанубии забони тоҷикӣ марбут медонанд.

4. Барои равшан сохтани таркиби луғати лаҳҷаи ноҳияи Лахш баррасии воҳидҳои луғавии муштараке, ки байни тоҷикону қирғизҳо ба ҷашм мерасад, муҳим арзёбӣ мегардад.

5. Ташаккули калимаҳои умумихалқӣ ва хоси лаҳча дар доираи қонунҳои умумии забони адабии тоҷикӣ ва шеваҳои забонамон сурат мегиранд.

6. Дар заминаи масъалаи муносибати лаҳҷаи ноҳияи **Лахш** бо забони адабии тоҷикӣ таҳқиқи воҳидҳои луғавии лаҳҷаи мазкур аз рӯйи баромад (тоҷикӣ, туркӣ-қирғизӣ, арабӣ ва русӣ-аврупоӣ) мувофиқи мақсад шуморида мешавад.

7. Воҳидҳои луғавии лаҳҷаи **Лахш** гурӯҳҳои мавзӯии зиёдеро фаро мегиранд, ки дар ҳаёти ҳамаҷузай мардум заруранд. Дар диссертатсия таркиби луғати ин лаҳча аз рӯйи истилоҳоти марбут ба ҳешутаборӣ, истилоҳоти марбут ба урфу одат, растаниҳо, воҳидҳои луғавии марбут ба чарогоҳ (айлоқ) ва асбоби рӯзгор, орошоти занона ва сарулибос, боғдорию кишоварзӣ, анвои хӯрокворӣ, истилоҳоти марбут ба номи ҳайвонот ва ғайра, ки дар лаҳча макоми махсус доранд, дар қор гурӯҳбандӣ шудаанд.

Зимни таҳқиқ осори илмии муҳаққиқони хориҷию дохилӣ эҷодкорона истифода шудаанд, ки муҳимтарини онҳо асарҳои муҳаққиқон М. С. Андреев, В.С. Расторгуева, Н. М. Оранский, А. З. Розенфелд, Е. К. Молчанова, Н. Маъсумӣ, Р. Ғаффоров, Ғ. Ҷӯраев, Д. Карамшоев, А.Л. Хромов, Ш. Ниёзӣ, М. Н. Қосимова, Р. Л. Неменова, Д. Саймиддинов, Ҳ.Мачидов, Д. Хоҷаев, С.Сулаймонов, С. Назарзода, М. Маҳмудов, Н. Офаридоев, О. Қосимов, О.Маҳмадҷонов, Ҷ.Алимӣ, П.Нуров, С. Раҳматуллозода, Ф.Шарифова, М.Саломов, Д. Ҳомидов, З.Мухторов ва дигарон иборат мебошанд.

Методи таҳқиқи интихобшуда мутобиқи мақсаду вазифаҳои дар назардошташуда мебошанд. Ин аст, ки зимни баррасӣ асосан аз усули тасвирӣ истифода шуда, дар ҳолатҳои зарурӣ аз унсурҳои лексикӣ-семантикӣ, муқоисавӣ-таърихӣ таҳқиқ истифода ба амал омадааст.

Саҳми фардии муҳаққиқ дар он аст, ки муносибатҳои забонии мардуми тоҷику қирғизро дар муҳити дузабонии ноҳияи Лахш муайян карда, таркиби луғавии лаҳҷаи Лахшро аз рӯйи муносибаташ бо забони арабии тоҷикӣ баррасӣ намуда, гурӯҳҳои мавзӯии лексикаи лаҳҷаи мазкурро ба таври амиқ таҳлили илмӣ кардааст.

Ҷаласаи Шӯрои диссертатсионии 6D.KOA-040 -и назди Институти забон ва адабиёти ба номи Абӯабдулло Рӯдакӣ АИҶТ рӯзи 24 декабри соли 2018 дар бораи ба Каримова Мастона Дилбаровна додани дараҷаи илмии номзади илмҳои филология қарор қабул кард.

Ҳангоми гузаронидани овоздиҳии пинҳонӣ дар Шӯрои диссертатсионӣ аз шумораи умумии 16 нафар аъзои Шӯрои диссертатсионӣ, 14 нафар иштироқ доштанд, ки аз онҳо 5 нафар аз рӯйи

ихтисоси 10.02.22 – Забонҳои халқҳои кишварҳои хориҷии Аврупо, Осиё, Африқо, сокинони бумии (аборигенҳо) Амрико ва Австралия (забони тоҷикӣ) мебошанд. Натиҷаи овоздиҳӣ: «тарафдор» - 14 нафар, «зид» - нест, «барғаҳои безътибор» - нест.

Муовини раиси Шӯрои
диссертатсионӣ,
доктори илмҳои филология



Қаландариён Ҳ.С.

Котиби илмии Шӯрои
диссертатсионӣ, номзади
илмҳои филология

Ҳошимова Ҳ. А.